

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2\(44\).354284](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2025.2(44).354284)

УДК 1:008:32

Катерина Міхеїцева

ORCID: 0009-0001-6349-7304

СМИСЛОВИ СЦЕНАРІЇ КУЛЬТУРНОЇ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ, НАСЛІДКИ

У статті культурну деколонізацію в Україні розглянуто як багаторівневий смисловий процес, у межах якого взаємодіють дискурсивний, практичний і символічний виміри культурної дії. Розроблено типологію смислових сценаріїв (нормативно-державний, інтелектуально-гуманітарний, комунікативно-популярний) та проаналізовано їхні функції й наслідки на символічному, соціокультурному та епістемічному рівнях. Показано, що деколонізація має інверсійну логіку, у якій звільнення від колоніальних структур поєднується з ризиком їхнього символічного відтворення, що актуалізує потребу переходу до рефлексивного культурного мислення.

Ключові слова: культурна деколонізація, культурні практики, символічна репрезентація, культурна політика, ідентифікаційні процеси.

Постановка проблеми. В українському гуманітарному просторі останніх років формується наратив культурної деколонізації як процес переозначення ідентичності, історичної пам'яті та символічного простору. Його практичні прояви охоплюють перейменування, демонтаж пам'ятників, перегляд музейних колекцій і зміни в освітніх програмах. Усі ці дії спрямовані на звільнення від колоніальної спадщини, проте їхні концептуальні засади залишаються фрагментарними. Часто деколонізація сприймається як політична або адміністративна процедура, тоді як її смислотворчий вимір залишається недостатньо осмисленим.

Попри активність культурних інституцій, багато практик мають характер повторюваних ритуалів, що відтворюють усталені моделі символічного реагування. Публічні дискусії та мистецькі події нерідко функціонують у межах уже заданих схем, що засвідчує нестачу цілісної стратегії й труднощі переходу від риторики заперечення до продуктивного культурного мислення.

Сучасна ситуація вимагає аналізу не лише змісту деколонізаційних рішень, а й тих смислових сценаріїв, через які суспільство конструює уявлення про звільнення, пам'ять і належність. Їхнє дослідження має значення й для соціології культури, адже дозволяє простежити, як трансформації символічного порядку впливають на соціальні практики, комунікативні структури та механізми легітимації.

Попри зростання кількості досліджень, переважає політичний і нормативний підходи. Філософсько-соціологічне осмислення деколонізації, що виявляє її смислові механізми й соціокультурні наслідки, залишається недостатньо розвиненим. У цьому контексті культурна деколонізація постає як система смислових сценаріїв із власною структурою, функціями та

наслідками. Їхній аналіз є ключем до розуміння сучасних культурних трансформацій і потенціалу української культури до саморефлексії та самотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика деколонізації в українському гуманітарному дискурсі набула особливої актуальності після 2014 року, а в умовах російсько-української війни стала одним із провідних напрямів наукових і публічних обговорень. Зростання кількості досліджень засвідчує потребу у переосмисленні національної ідентичності, культурної пам'яті та механізмів символічного відновлення. Однак у більшості праць деколонізація розглядається як інструмент державної політики або як набір практичних дій, тоді як її смислотворчий і філософсько-соціологічний вимір залишається на периферії дослідницької уваги.

У науковому полі умовно можна виокремити три напрямки.

Перший репрезентують автори, які трактують деколонізацію як інституційно-нормативний процес і зосереджують увагу на політиці пам'яті, дерусифікації, топонімічних змінах і правових аспектах гуманітарної політики [Пасічник 2024; Мельничук 2023; Лук'янов 2025]. Ці дослідження окреслюють важливий адміністративний і правовий контекст, однак залишають відкритими питання внутрішніх смислових механізмів культурної трансформації.

Другий напрям становлять праці, у яких деколонізація осмислюється як етичний і філософський процес. Є. Мулярчук у статті «Укорінення vs викорінення» розглядає деколонізацію як відновлення морального зв'язку людини зі спільнотою та культурною традицією [Мулярчук 2023: 85–93]. Важливе місце у мультидисциплінарних дослідженнях, які осмислюють етичні аспекти, займають праці О. Гомілко, у яких деколонізація української культури трактується як процес ціннісної переорієнтації. Дослідниця вказує, що український варіант зорієнтований на легітимацію модерних європейських цінностей і мислення європейського зразка, протиставлених «рускомірній» традиції. У такому підході деколонізація розуміється не лише як політичне звільнення, а як очищення культурного простору від колоніальних когнітивних деформацій [Гомілко 2023: 57]. Ці праці окреслюють важливу теоретичну площину, але не пропонують аналітики взаємодії смислових структур і практичних дій.

Третій напрям представлений працями, які тяжіють до соціокультурної інтерпретації культурної дії. Л. Скокова у монографії «Культурні практики в сучасному суспільстві: теоретичні підходи та емпіричні виміри» розглядає культуру як систему відтворення смислів, у якій соціальні структури взаємодіють із символічними формами [Скокова 2018]. Звернення до цієї концепції відкриває можливість аналізу деколонізації не як сукупності політичних рішень, а як процесу формування смислових сценаріїв, у яких поєднуються дискурсивний, практичний і символічний рівні. У цьому контексті показовою є робота Т. Семигіної «Деколонізація соціальної

роботи: що це означає в українському контексті», у якій розглядається можливість застосування деколоніального підходу у сфері соціальної роботи [Семигіна 2025: 80–84]. Авторка аналізує, як імпортовані моделі соціальної підтримки можуть відтворювати колоніальні відносини залежності, та пропонують орієнтацію на локальні знання, культурні практики і принцип участі громад як основу для формування самостійної української соціальної політики.

Однак навіть за наявності цих теоретичних підходів у науковому середовищі поки що не сформовано інтегрованої моделі, здатної пояснити, як саме деколонізаційні практики перетворюються на стійкі структури смислотворення, які мають власні функції та наслідки. У цьому полягає наукова лакуна, яку покликано заповнити пропоноване дослідження.

Виокремлення невирішених частин загальної проблеми. Російсько-українська війна створила безпрецедентну ситуацію, у якій процеси культурної деколонізації набули особливої гостроти та суспільної значущості. Вони стали не лише складником політики пам'яті, а й механізмом символічного самозахисту держави та спільноти, що виборює право на власну історію, мову й культурну тяглість. У цьому сенсі показовими є спостереження О. Бажана, який простежує еволюцію процесу від декомунізації 2015 року до широкої хвилі деколонізаційних дій після 2022 року [Бажан 2022: 109–111]. Робота фіксує значне зростання суспільного запиту на заміну російської спадщини в культурі, переосмислення імперських кодів та очищення публічного простору від колоніального символізму. Водночас саме у цьому контексті виявляються глибинні суперечності деколонізаційного руху. Його практики нерідко мають характер імпульсивних реакцій, які не супроводжуються достатнім аналітичним осмисленням наслідків для майбутнього культурного ландшафту. Без глибокої рефлексії над тим, чим буде наповнена оновлена культурна мапа України, існує ризик втрати концептуальної послідовності та звуження потенціалу національної культури як середовища творчого розвитку.

У нинішніх умовах війни деколонізація є водночас формою символічного звільнення і полем методологічних викликів, що потребує поєднання практичної дії з аналітичною глибиною. Важливо підтримувати стратегічний напрям звільнення культурного простору, але не менш суттєвим є мета забезпечення його наповнення новими змістами, здатними формувати стійкий і цілісний образ держави.

Невирішеною залишається проблема концептуалізації смислових сценаріїв культурної деколонізації. Поки що не розроблено цілісної типології сценаріїв, які відображають різні рівні цього процесу, а саме дискурсивний, практичний і символічний. Недостатньо досліджено механізми взаємодії між цими рівнями, що призводить до розриву між деклараціями і реальними практиками культурної дії.

Так само недостатньо вивчено соціокультурні та епістемічні наслідки деколонізаційних процесів. Брак системних досліджень, спрямованих на виявлення довготривалих ефектів у сфері знання, комунікації та символічної репрезентації, ускладнює розуміння того, як формується нова смислова архітектура культури.

Потреба у міждисциплінарній аналітиці, яка поєднує соціологічну рефлексію з філософським баченням смислотворчих процесів, сьогодні є важливою науковою задачею. Лише через осмислення структури, функцій і наслідків смислових сценаріїв культурної деколонізації можна виявити реальні механізми її дії та потенціал формування нових форм культурної саморефлексії.

Метою дослідження є філософське осмислення культурної деколонізації в Україні як процесу формування смислових сценаріїв, що визначають її структуру, функції та наслідки у сучасному культурно-політичному контексті.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких основних завдань:

- Уточнити поняттєво-методологічні засади аналізу культурної деколонізації як смислового процесу, визначивши сутність і структурні рівні смислових сценаріїв (дискурсивний, практичний, символічний).
- Розробити типологію смислових сценаріїв культурної деколонізації в українському контексті (нормативно-державний, інтелектуально-гуманітарний, комунікативно-популярний) та описати механізми їхньої взаємодії.
- Визначити основні функції смислових сценаріїв (легітимаційну, компенсаторну, ідентифікаційну) й показати їхній вплив на процеси культурного осмислення та виробництва нових значень.
- Проаналізувати наслідки реалізації смислових сценаріїв на символічному, соціокультурному й епістемічному рівнях, з'ясувавши їхню роль у переході від реактивних форм деколонізації до рефлексивного культурного мислення.

У дослідженні застосовано аналітико-концептуальний та інтерпретативний підхід із залученням дискурсивного аналізу текстів і публічних висловлювань, а також порівняльної соціологічної інтерпретації культурної дії. Джерельну базу становлять відкриті політико-культурні документи, академічні та медійні матеріали, а також кейси сучасних українських культурних практик. Методологічна рамка поєднує макро-опис сценаріїв з мікро-аналізом смислових операцій (номінацій, рамкувань, символічних жестів) та їхніх наслідків для культурної політики.

Аналіз проводився на трьох рівнях: макро (державна культурна політика), мезо (інституційні практики), та мікро (символічні жести й комунікації в публічному просторі).

Структура смислових сценаріїв культурної деколонізації. Культурна деколонізація в сучасній Україні розгортається переважно як процес символічного розриву, що зосереджується на демонтажі колоніальних наративів, імен та образів, які тривалий час визначали структуру культурного простору. Вона діє через публічні жести десакралізації, у яких зняття пам'ятних знаків, перейменування, перегляд історичних постатей і культурних авторитетів перетворюються на форми репрезентації звільнення. Така динаміка свідчить не стільки про формування нової смислової системи, скільки про спробу подолати стару через інверсію її знаків. Якщо спиратися на визначну роботу Е. Саїда, то колоніальний дискурс ґрунтується на здатності контролювати образ «Іншого» шляхом мовного або символічного привласнення [Said 1979]. Тому деколонізаційні практики, що діють через протиставлення, нерідко лише змінюють полюс влади, залишаючись у межах тієї самої моделі репрезентації.

Подібна ситуація створює парадокс сучасного культурного процесу. З одного боку, демонтаж імперських символів очищує культурний простір від чужих наративів. З іншого, у цьому акті зберігається логіка минулої залежності, оскільки звільнення відбувається не через творення нових смислів, а через повторення жестів заперечення. Культурна дія набуває характеру ритуального зворотного руху, який радше відтворює, ніж долає структури колоніального дискурсу.

Під «смисловим сценарієм» у статті розуміється структурована модель культурної дії, що поєднує дискурсивний, практичний і символічний рівні та організує виробництво, циркуляцію і закріплення значень у публічному просторі. У межах культурної деколонізації смисловий сценарій постає як комплекс дій і уявлень, у якому соціальні структури, практики та смисли взаємно формують одне одного. Таке розуміння спирається на традицію аналізу культурних практик, розвинену в працях П. Бурдьє [Bourdieu 1990: 72–79], і продовжене у сучасних українських дослідженнях Л. Скокової [Скокова 2018: 35–41], де культура інтерпретується як поле виробництва значень.

На дискурсивному рівні відбувається формування понять і категорій, що визначають спосіб інтерпретації культурного досвіду. Тут задаються межі між колоніальним і автентичним, між тим, що підлягає зняттю, і тим, що претендує на оновлення. Практичний рівень реалізується через інституційні дії, культурний менеджмент, освітні й мистецькі ініціативи, які переводять дискурс у площину реальної діяльності. Символічний рівень охоплює простір знаків, образів і ритуалів, що закріплюють у публічному просторі ідею звільнення та самовідтворення культури [Williams 1983: 125–131; Alexander 2003: 22–26].

У межах цієї тришарової структури спостерігається відчутна асиметрія. Темп виробництва смислів перевищує рівень їхньої гуманітарної рефлексії. Це породжує феномен семантичної інерції, коли культурні акти звільнення перетворюються на повторювані символічні жести, що функціонують як

знаки, відокремлені від власного змісту. Подібні процеси можна інтерпретувати з позиції, які зазначені Ж. Бодріаром як симулятивне дублювання реальності [Baudrillard 1981: 9–11]. Семантична інерція, у цьому розумінні, постає не лише як наслідок браку рефлексії, а як особливий механізм стабілізації колективної свідомості. Вона забезпечує відчуття цілісності у період трансформації, але водночас гальмує появу нових способів мислення. Таке дублювання не знищує старі структури, а відтворює їх у зміненій символічній формі, коли процес звільнення стає частиною самої системи репрезентації. Унаслідок цього деколонізаційний дискурс набуває рис автотематизму, тобто починає відтворювати власні моделі замість продукування нових змістів. Культура ніби говорить про зміну, але водночас залишається в межах знайомих нарративів, що підтримують видимість руху без глибинного оновлення. Саме тому завдання аналізу смислових сценаріїв полягає у виявленні потенціалу культурних дій, що здатні трансформувати ритуал у рефлексію та забезпечити перехід від символічної реакції до усвідомленого творення майбутнього культурного ладу.

Смислові сценарії культурної деколонізації в українському контексті можна згрупувати у *три основні типи*.

Перший тип становить нормативно-державний сценарій, який реалізується через офіційні культурні програми, комеморативну політику, музейні та освітні ініціативи. Як показує аналіз О. Бажана, деколонізаційні практики після 2022 року набули системного характеру, охопивши топоніміку, музейні експозиції, бібліотечну політику, освіту, книговидання та музику. На нормативному рівні цей процес закріплено в низці законодавчих актів, спрямованих на очищення культурного простору від колоніальних символів і нарративів [Бажан 2022: 109–111]. Потенціал цього типу полягає в організаційній мобілізації, однак наслідком часто стає стандартизована риторика символічних дій. *Другий тип* представляє інтелектуально-гуманітарний сценарій, який виникає у сфері академічних і мистецьких практик. Його сутність полягає у прагненні вийти за межі імперських епістем, сформувавши власні моделі мислення [Quijano 2000: 534]; Mignolo 2011: 45–49]. Цей сценарій діє через переосмислення категорій знання, історії та мови як інструментів колоніального впливу. У ньому деколонізація постає не лише як акт політичного розриву, а як філософсько-інтелектуальний процес вироблення автономного способу пізнання світу. Саме тут виникає потреба у створенні власного понятійного апарату, здатного відобразити досвід української культури без посередництва чужих концептів. До таких проявів можна віднести критичні мистецькі проекти, академічні ініціативи, дослідження гуманітарного спадку, що спрямовані на рефлексію над колоніальними структурами знання. Показовим вивом інтелектуально-гуманітарного сценарію є створення у 2024 році в Утрехті «Українського деколоніального глосарію». Це колективний проєкту дослідників, який спрямований на систематизацію понять сучасного деколоніального мислення [Жеребкіна та ін. 2024]. Ініціатива має не лише

просвітницьке, а й концептуально-філософське значення, оскільки перетворює мовний інструментарій на форму публічної рефлексії над межами колоніального знання. У цьому сенсі глосарій функціонує як соціокультурний простір виробництва нової епістемології, у якій мова постає не просто засобом опису, а механізмом формування світоглядної автономії. Він водночас виконує й соціологічну функцію, а саме слугує індикатором зрушень у гуманітарному середовищі, де колективне творення понять стає способом самовизначення спільноти та проявом академічної солідарності. Таким чином, поява такого ресурсу засвідчує про спробу переходу від рецепції західних теорій до формування власного інтелектуального поля, у якому філософська мова набуває статусу інструмента культурної дії. Також релевантно навести ще один приклад реалізації інтелектуально-гуманітарного сценарію, а саме програму «Decolonising Art. Beyond the Obvious», організовану Українським інститутом у співпраці з Українським павільйоном у межах 59-ї Венеційської бієнале (2022) [Ukrainian Institute 2022]. У межах цього проєкту відбулася серія дискусій і лекцій, що залучили митців, кураторів та науковців до осмислення деколоніального погляду на Україну й Східну Європу як простір культурного спротиву. *Третій тун* – це комунікативно-популярний сценарій, який розгортається у медіа, публічних кампаніях, фестивалях, освітніх і волонтерських ініціативах. Він забезпечує широту охоплення, перетворюючи ідеї деколонізації на частину повсякденного культурного досвіду. Цей сценарій активно використовує візуальні й цифрові формати, соціальні мережі, меми, відеопроєкти, що створюють ефект масової участі у процесі звільнення від колоніальних символів. Комунікативно-популярний сценарій актуалізується через масові медійні формати: добірки українського кіно, «реанімування» пісень і нові музичні хіти, тематичні книжкові огляди, дискусії щодо мови й дубляжу, кулінарні подкасти/відео як інструмент нематеріальної спадщини, а також меми, що працюють як «швидка мова» символічної мобілізації та перекладаються для зовнішніх аудиторій [6]. Потенційна сила цього типу полягає у здатності комунікувати нові смисли простою мовою, уникаючи академічної замкненості. Водночас небезпека полягає в тому, що деколонізаційний дискурс може редукуватися до риторики або модного тренду, відтворюючи усталені схеми символічного реагування замість глибокої зміни мислення.

Представлений аналіз спирається на спостереження за актуальними культурними практиками в Україні, зокрема процесами перейменування, деколоморіалізації, музейних трансформацій, освітніх та міських ініціатив. Ці приклади демонструють, як різні актори культурного поля реалізують власні смислові сценарії у просторі деколонізаційних змін. Додатковим емпіричним підґрунтям є контент-аналіз українських онлайн-медіа після 24.02.2022, який фіксує суттєве зростання уваги до «українських» тематик (музика, кіно, література, мова/дубляж) і поява нових популярних форматів

(кухня як нематеріальна спадщина, меми як інструмент публічної комунікації) [Ivanyska et al. 2024: 4–6].

Співіснування цих сценаріїв створює багаторівневу, проте не синхронну систему. Дискурс, практика і символіка розвиваються різними темпами, через що між ними виникає розрив, який проявляється як напруження між декларацією та глибиною культурного осмислення. Як зазначено у статті «Концепт культурної політики у нормативно-правовому полі України (філософські виміри)», нормативно-правова система української культурної політики відзначається асинхронністю щодо актуальних суспільних процесів [Міхейцева-Цінгрош 2023]. Її законодавчі зміни часто фіксують уже здійснені зрушення в культурному полі, реагуючи на них із часовою затримкою. Цей запізнювальний характер нормативної динаміки створює ефект декларативності, коли культурні стратегії формулюються у формі ціннісних настанов, але реалізуються у вигляді стандартизованих дій. Саме тому державний сценарій деколонізації має організаційний потенціал, проте обмежений у смисловій глибині, що визначається темпоральним розривом між правовим полем і культурною практикою [Міхейцева-Цінгрош 2023: 102]. Водночас ця несинхронність відкриває потенціал розвитку. Вона створює умови для переходу від формальних актів демонтажу до рефлексивного культурного мислення, у якому деколонізація перестає бути лише політичною процедурою та стає способом самопізнання культури.

Таким чином, культурна деколонізація може бути описана як структура смислотворчих сценаріїв, у межах яких взаємодіють владні, комунікативні та символічні механізми. Її новизна полягає у виявленні парадоксального поєднання звільнення й відтворення, коли заперечення старих форм стає одночасно механізмом продовження їхньої логіки.

Функції смислових сценаріїв у процесі культурної деколонізації.

Смислові сценарії культурної деколонізації виконують комплекс функцій, які визначають характер і напрям розвитку сучасного культурного процесу. Їхнє значення виходить за межі адміністративних рішень і стосується передусім форм мислення та способів колективного переживання минулого. У своїй сукупності ці функції формують певну логіку дії, що поєднує прагнення до звільнення з повторним відтворенням залежності.

Найпомітнішою є *легітимаційна функція*, яка забезпечує суспільне схвалення деколонізаційних практик. Через публічне проголошення потреби демонтажу імперського спадку вони набувають статусу морально обґрунтованих дій. За Ю. Габермасом, у сучасних суспільствах легітимність політичних процесів значною мірою залежить від символічного визнання, що створюється у комунікативному просторі [Habermas 1984: 154–156]. У цьому сенсі деколонізаційний дискурс функціонує як мова легітимації, яка формує уявлення про історичну справедливість і водночас задає рамки припустимого.

Інша важлива функція має *компенсаторний характер*. Вона полягає у відновленні порушеного відчуття гідності та культурної цілісності через публічні акти заперечення колоніальної присутності. Такі дії виконують роль колективної терапії, покликаної компенсувати досвід історичної травми. У рамках логіки визначення Ф. Фанона, процес деколонізації часто має форму афективної реакції, у якій звільнення від домінування стає актом емоційного звільнення свідомості [Fanon 2004: 36–38]. В українському контексті ця функція виражається в емоційно насиченій публічній риториці, що перетворює культурну дію на символічний жест.

Третя функція може бути визначена як *ідентифікаційна*. Вона спрямована на утворення нових рамок колективної належності та на переозначення меж «свого» і «чужого». Деколонізаційний процес у цьому випадку діє як інструмент формування національного саморозуміння, який дозволяє через відмежування від імперського спадку укріпити уявлення про єдність культурного простору. У цьому контексті слушно є позиція Є. Лук'янова, який підкреслює, що деколонізаційні процеси мають не лише культурний, а й ціннісний характер: вони передбачають переорієнтацію на європейські детермінанти, що визначають нову аксіологічну основу українського публічного простору [Лук'янов 2025: 71].

Водночас усі ці функції виявляють певну спільну межу. Вони спрямовані на підтримання цілісності наративу, але не завжди сприяють виробленню нових смислів. Легітимація, компенсація й ідентифікація забезпечують стійкість системи, проте водночас закріплювати повторюваність дій. Унаслідок цього деколонізаційний дискурс часто набуває ознак ритуальної динаміки, у якій повторення стає формою підтримання колективного консенсусу. Звертаючись до Дж. Александер, соціокультурні процеси, що набувають ритуальної форми, забезпечують символічну згуртованість, але водночас обмежують можливість інновацій [Alexander 2003: 85–88].

Філософський аналіз показує, що ефективність смислових сценаріїв залежить від того, чи переходять вони від ритуальної до рефлексивної фази. У рефлексивній фазі звільнення розуміється не лише як демонтаж, а як створення нового простору культури, де минуле інтегрується у процес осмислення, а не у схему протиставлення. Поки ж домінує інверсійна логіка, деколонізаційний процес виконує переважно функцію стабілізації через повторення символічних дій, що підтримують моральну легітимність, але не ведуть до формування власних філософських підстав культурної автономії.

Таким чином, смислові сценарії культурної деколонізації одночасно консолідує суспільство і стримують його когнітивне оновлення. Їхні функції полягають у підтриманні символічного порядку, легітимації нових норм і компенсації минулих травм. Проте головним викликом залишається перехід від відтворення ритуальної пам'яті до створення відкритого простору саморефлексії, у якому культура здатна осмислити власне звільнення не як протиставлення, а як форму смислотворення.

Наслідки реалізації смислових сценаріїв культурної деколонізації.

Реалізація смислових сценаріїв культурної деколонізації в Україні має багатовимірні наслідки, які проявляються на символічному, соціокультурному та епістемічному рівнях. Вони визначають не лише характер культурної політики, а й способи колективного мислення, через які суспільство осмислює себе в постколоніальному контексті.

На *символічному рівні* деколонізаційний процес привів до масштабного оновлення публічного простору. Зміна назв, меморіальних знаків, музейних нарративів і культурних кодів створює нову карту колективної пам'яті. Цей процес можна розглядати як форму переозначення простору, у якій символічна влада переходить від централізованих імперських структур до локальних ініціатив. За визначенням П'єра Нора, простори пам'яті є не лише місцями збереження історії, а передусім місцями виробництва сенсу, у яких суспільство щоразу реконструює своє минуле [Nora 1984: 19–21]. В українських реаліях це переозначення часто має компенсаторний характер, адже створює нову форму присутності культури в історії через акт видимого виправлення минулого.

На *соціокультурному рівні* наслідки деколонізації виявляються у зміні комунікативних практик і в модифікації системи культурної легітимації. З одного боку, розширюється коло учасників культурного процесу: громадські ініціативи, локальні спільноти та незалежні інституції стають активними виробниками смислів. З іншої сторони ці трансформації супроводжуються формуванням нових ієрархій, що нерідко відтворюють старі механізми влади у пом'якшеній формі. Те, що в постколоніальній теорії позначається як внутрішня колоніальність [Quijano 2000: 536–538], проявляється у прагненні до нормативності навіть у межах емансипативного дискурсу.

Після 24 лютого 2022 року масова видимість культури в українських медіа надала їй нової ідентифікаційної та мобілізаційної ваги. Вона стала засобом публічної артикуляції спільного досвіду та відновлення культурної суб'єктності, однак водночас оголила інституційні межі цього процесу: короткі горизонти планування, орієнтацію на розважальні формати, недостатнє фінансування незалежних платформ і фрагментарне використання культури як ресурсу зовнішньої комунікації [Ivanyska et al. 2024]. Така ситуація створює напруження між суспільним запитом на глибину смислів і ринковою логікою видимості, коли символічна присутність не завжди переходить у рефлексивне осмислення.

На *епістемічному рівні* наслідки культурної деколонізації стосуються зміни способів знання і мислення про культуру. Деколонізаційний дискурс вносить у гуманітарний простір нову оптику, яка ставить під сумнів універсалістські моделі історії та культури, притаманні західній традиції. На рівні сучасної політичної реальності ця тенденція проявляється у протидії неоімперським дискурсам, що продовжують визначати рамки глобальної комунікації. Є. Лук'янов тлумачить деколонізацію як ефективну практику опору неоімперській ідеології, що сприяє утвердженню культурної

суб'єктності та інформаційного суверенітету України [Лук'янов 2025: 71]. Проте водночас такий дискурс часто зупиняється на етапі заперечення, не переходячи до розроблення власної методології. Як зазначає В. Мігноло, деколоніальне мислення втрачає ефективність, коли зосереджується лише на негативному визначенні своєї позиції [Mignolo 2011: 52–55]. У цьому полягає головний когнітивний ризик українського процесу: зняття старих схем не завжди супроводжується створенням нових категорій розуміння.

Філософські наслідки деколонізаційних сценаріїв полягають у зміні самої логіки культурної ідентифікації. Якщо раніше ідентичність визначалася через приналежність до певного історичного чи мовного центру, то тепер вона формується через відмежування. Така стратегія створює тимчасове почуття автономії, але водночас підтримує залежність від того, що заперечується. За висловом Г. Співак, «мовлення від імені підлеглого» завжди здійснюється у межах дискурсу панування [Spivak 1988: 90–94]. У цьому контексті український деколонізаційний досвід демонструє парадокс: прагнучи подолати колоніальну суб'єктність, він часто підтверджує її існування через сам акт протиставлення.

Серед позитивних наслідків можна відзначити появу нових форм культурного осмислення, у яких поєднуються академічний, мистецький і громадський виміри. Ці форми сприяють розвитку критичного мислення та утвердженню культури як простору діалогу. Водночас головним викликом залишається брак глибинної філософської рефлексії, яка дозволила б перейти від реактивного до конструктивного типу культурної свідомості.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що смислові сценарії культурної деколонізації мають подвійний ефект. Вони сприяють оновленню символічного порядку, але водночас закріплюють інверсійну логіку, у якій заперечення стає головним способом самовизначення. Новизна цього процесу полягає у виявленні меж деколоніального мислення, що постає не як завершений стан, а як динамічне поле смислової боротьби, у якому культура поступово переходить від відмови до осмислення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз культурної деколонізації як смислового процесу показує, що вона не є однорідним чи завершеним явищем. Її структура формується як сукупність взаємопов'язаних сценаріїв, які визначають способи осмислення минулого, механізми колективної ідентифікації та моделі культурної дії. Деколонізація функціонує не лише у політичній або адміністративній площині, а насамперед у сфері символічного виробництва, де здійснюється боротьба за смисли, пам'ять і право на інтерпретацію історії.

Філософське осмислення цього процесу дозволяє виявити його парадоксальну подвійність. Культурна деколонізація прагне до звільнення від колоніальних форм, проте у своїх методах часто повторює логіку тих самих структур, від яких прагне дистанціюватися. Вона реалізується через демонтаж і заперечення, що виступають необхідною, але ще не творчою фазою смислової трансформації. У такому вимірі деколонізація постає як

інверсійна дія, яка руйнує старі символічні системи, але ще не створює нової моделі культурного мислення.

Підсумки проведеного дослідження дозволяють сформулювати три узагальнені висновки, що окреслюють його змістовні результати та аналітичні акценти.

По-перше, культурна деколонізація в Україні є процесом багаторівневим, який охоплює дискурсивний, практичний і символічний виміри. Кожен із них функціонує за власною логікою, а їхня взаємодія формує динамічну, але несинхронну систему смислотворення.

По-друге, смислові сценарії деколонізації виконують низку функцій, серед яких провідними є легітимацийна, компенсаторна та ідентифікаційна. Вони забезпечують стабільність культурного поля, однак водночас сприяють відтворенню ритуальних і повторюваних форм дії.

По-третє, наслідки реалізації цих сценаріїв мають суперечливий характер. Вони відкривають простір для оновлення культурних практик, проте водночас закріплюють інверсійну логіку мислення, у якій заперечення залишається основним способом самоутвердження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що культурна деколонізація розглянута не як політична або адміністративна стратегія, а як структура смислотворчих сценаріїв, у яких виявляється механізм поєднання звільнення і відтворення. Запропонований підхід дозволяє побачити внутрішню динаміку цього процесу, його ритуальність, компенсаторність та епістемічну обмеженість, що перешкоджає формуванню власного філософського дискурсу культури.

Перспективи подальших розвідок полягають у поглибленому дослідженні когнітивних і комунікативних аспектів деколонізаційного процесу. Потребує уваги питання про можливість переходу від негативної ідентичності, що базується на запереченні, до позитивної, заснованої на творчому відтворенні сенсу. Подальший розвиток досліджень може бути спрямований на аналіз того, як деколонізація впливає на структуру гуманітарного знання, на трансформацію мови культури та на формування нових етичних орієнтирів.

Її потенційна цінність полягає не у відкиданні минулого, а у формуванні нової здатності культури мислити себе в координатах майбутнього, де звільнення стає не кінцевим актом, а безперервним процесом самотворення і смислового оновлення, важливого для українського та глобального гуманітарного розвитку.

Список використаної літератури

Бажан, О. (2022) *У чому полягає деколонізація в українському публічному просторі в умовах російсько-української війни?*, у: *Перелом: війна Росії проти України у часових пластах і просторах минулини*, кн. 1, Київ, Інститут історії України НАН України, сс. 109–111. URL:

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b8f34ef-ba2d-403d-aca9-1a634ea9261c/content>.

- Гомілко, О. (2023) *Декolonізація української культури: політика ВОУК чи національне пробудження?*, у: *Філософська думка*, № 3, Київ, сс. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049>.
- Лук'янов, Є. (2025) *Концепт деколонізації і перспективи розвитку національного медіапростору*, у: *Інтегровані комунікації*, № 1(19), сс. 66–74. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.19>.
- Мельничук, Л. (2023) *Декolonізація українського мистецтва та культурна дипломатія*, у: *Український мистецтвознавчий дискурс*, № 6, сс. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2023.6.7>.
- Міхейцева-Цінгрош, К. (2023) *Концепт культурної політики у нормативно-правовому полі України (філософські виміри)*, у: *Добча / Докса*, вип. 2(40), Одеса, сс. 93–107. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2\(40\).307392](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2(40).307392).
- Мулярчук, Є. (2023) *Укорінення vs викорінення: людяність, справедливість та деколонізація життєвого світу в часи війни*, у: *Мультиверсум. Філософський альманах*, № 2(178), т. 2, Київ, сс. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.2.3>.
- Пасічник, Н. (2024) *Декolonізація та дерусифікація – головні тренди політики пам'яті на сучасному етапі*, у: *Матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (БНАУ, 11–12 квітня 2024 р.)*, Біла Церква, БНАУ, сс. 8–13.
- Семігіна, Т. (2025) *Декolonізація соціальної роботи: що це означає в українському контексті?*, у: *Наука та освіта під впливом глобальних викликів: II міжнар. наук.-практ. конф.*, Чернігів, сс. 80–84.
- Скокова, Л. (2018) *Культурні практики в сучасному суспільстві: теоретичні підходи та емпіричні виміри*, Київ, Інститут соціології НАН України, 334 с.
- Український деколоніальний глосарій* (2024) Уклад. Т. Жеребкіна та ін., Утрехт, Decolonial Glossary Project. URL: <https://decolonialglossary.com.ua>.
- Alexander, J. (2003) *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*, Oxford, Oxford University Press, 310 p. URL: https://www.academia.edu/39499708/The_Meanings_of_Social_Life_A_Cultural_Sociology.
- Baudrillard, J. (1981) *Simulacres et simulation*, Paris, Galilée, 235 p. URL: https://monoskop.org/File:Baudrillard_Jean_Simulacres_et_simulation_1981.pdf.
- Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*, Stanford, Stanford University Press, 333 p. URL: https://monoskop.org/images/8/88/Bourdieu_Pierre_The_Logic_of_Practice_1990.pdf.

- Fanon, F. (2004) *The Wretched of the Earth*, New York, Grove Press, 311 p. URL: https://monoskop.org/images/6/6b/Fanon_Frantz_The_Wretched_of_the_Earth_1963.pdf.
- Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action*, vol. 1: *Reason and the Rationalization of Society*, Boston, Beacon Press, 325 p. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf>.
- Ivanytska, B., Stoliarchuk, N., Shostak, V., Moskvych, O., & Aleksandrova, M. (2024) *Representation and diversity of Ukrainian culture in contemporary media: impact, challenges and prospects*, in: *Multidisciplinary Scientific Journal*, 6, e2024ss0225. DOI: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0225>.
- Mignolo, W. (2011) *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*, Durham, Duke University Press, 408 p. URL: <https://archive.org/details/darkersideofwest0000mign/page/n5/mode/2up>.
- Nora, P. (1984) *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard, 662 p. URL: <https://archive.org/details/leslieuxdememoir0000unse>.
- Quijano, A. (2000) *Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America*, in: *Nepantla: Views from South*, 1(3), pp. 533–580. URL: https://www.researchgate.net/publication/265445599_Coloniality_of_Power_Eurocentrism_and_Latin_America.
- Said, E. (1979) *Orientalism*, New York, Vintage Books, 368 p. URL: https://monoskop.org/images/4/4e/Said_Edward_Orientalism_1979.pdf.
- Spivak, G. (1988) *Can the Subaltern Speak?*, in: Nelson, C., & Grossberg, L. (eds.) *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana, University of Illinois Press, pp. 66–111. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Can-the-subaltern-speak-by-Gayatri-Spivak.pdf>.
- Ukrainian Institute (2022) *Decolonising Art. Beyond the Obvious: video programme within the 59th International Art Exhibition “The Milk of Dreams”*, La Biennale di Venezia, Venice, Ukrainian Institute. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLYajOoO6tyBZWscOrv5lwPnHazzpWds-8>.
- Williams, R. (1983) *Culture and Society: 1780–1950*, New York, Columbia University Press, 430 p. URL: <https://archive.org/details/culturesociety17001850mbp/page/n19/mode/2up>.

Kateryna Mikheitseva

SEMANTIC SCENARIOS OF CULTURAL DECOLONIZATION IN UKRAINE: STRUCTURE, FUNCTIONS, CONSEQUENCES

The article examines cultural decolonization in Ukraine as a multi-level semantic process in which discursive, practical, and symbolic dimensions of cultural action interact. It develops a typology of semantic scenarios (normative-state, intellectual-humanitarian, communicative-popular) and analyzes their functions and consequences at the symbolic, socio-cultural, and epistemic levels. The study

demonstrates that decolonization operates through an inversion logic, in which liberation from colonial structures is combined with the risk of their symbolic reproduction, thus highlighting the need for a transition toward reflexive cultural thinking.

Keywords: cultural decolonization, cultural practices, symbolic representation, cultural policy, identification processes.

References

- Bazhan, O. (2022) *U chomu polyahaye dekolonizatsiya v ukrayinskomu publichnomu prostori v umovakh rosiysko-ukrayinskoyi viyny?* [What is decolonization in the Ukrainian public space in the conditions of the Russian-Ukrainian war?], in: *Perelom: viyna Rosiyi proty Ukrayiny u chasovykh plastakh i prostorakh mynuvshyny*, kn. 1, Kyiv, Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, pp. 109–111. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8b8f34ef-ba2d-403d-aca9-1a634ea9261c/content>.
- Homilko, O. (2023) *Dekolonizatsiya ukrayinskoyi kultury: polityka VOUC chy natsionalne probudzhennya?* [Decolonization of Ukrainian culture: politics of the Ukrainian Academy of Sciences or national awakening?], in: *Filozofska dumka*, № 3, Kyiv, pp. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2023.03.049>.
- Lukyanov, Ye. (2025) *Kontsept dekolonizatsiyi i perspektyvy rozvytku natsionalnoho mediaprostoru* [The concept of decolonization and prospects for the development of the national media space], in: *Intehrovani komunikatsiyi*, № 1(19), pp. 66–74. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2652.2025.19>.
- Melnychuk, L. (2023) *Dekolonizatsiya ukrayinskoho mystetstva ta kulturna dyplomatiya* [Decolonization of Ukrainian art and cultural diplomacy], in: *Ukrayinskyy mystetstvoznavchyy dyskurs*, № 6, pp. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2023.6.7>.
- Mikheytsava-Tsinhrosh, K. (2023) *Kontsept kulturnoyi polityky u normatyvno-pravovomu poli Ukrayiny (filozofski vymiry)* [The concept of cultural policy in the regulatory and legal field of Ukraine (philosophical dimensions)], in: *Дóжa / Докса*, vyp. 2(40), Odesa, pp. 93–107. DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2\(40\).307392](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2023.2(40).307392).
- Mulyarchuk, Ye. (2023) *Ukorinennya vs vykorinennya: lyudyanyist, spravedlyvist ta dekolonizatsiya zhyttyevoho svitu v chasy viyny* [Rooting vs. Eradication: Humanity, Justice, and Decolonization of the Lifeworld in Times of War], in: *Multyversum. Filozofskyy almanakh*, № 2(178), t. 2, Kyiv, pp. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2023.2.2.3>.
- Pasichnyk, N. (2024) *Dekolonizatsiya ta derusyfikatsiya – holovni trendy polityky pamyati na suchasnomu etapi* [Decolonization and derussification – the main trends of memory policy at the present stage], in: *Materialy Mizhnarodnoyi*

- naukovo-praktychnoyi onlayn-konferentsiyi (BNAU, 11–12 kvitnya 2024 r.)*, Bila Tserkva, BNAU, pp. 8–13.
- Semygina, T. (2025) *Dekolonizatsiya sotsialnoyi roboty: shcho tse oznachaye v ukrayinskomu konteksti?* [Decolonization of social work: what does it mean in the Ukrainian context?], in: *Nauka ta osvita pid vplyvom hlobalnykh vyklykiv: II mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, Chernihiv, pp. 80–84.
- Skokova, L. (2018) *Kulturni praktyky v suchasnomu suspilstvi: teoretychni pidkhody ta empyrychni vymiry* [Cultural practices in modern society: theoretical approaches and empirical measurements], Kyiv, Instytut sotsiologiyi NAN Ukrayiny, 334 p.
- Ukrayinskyi dekolonialnyy hlosariy* [Ukrainian Decolonial Glossary] (2024) Uklad. T. Zhrebkina ta in., Utrekht, Decolonial Glossary Project. URL: <https://decolonialglossary.com.ua>.
- Alexander, J. (2003) *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*, Oxford, Oxford University Press, 310 p. URL: https://www.academia.edu/39499708/The_Meanings_of_Social_Life_A_Cultural_Sociology.
- Baudrillard, J. (1981) *Simulacres et simulation*, Paris, Galilée, 235 p. URL: https://monoskop.org/File:Baudrillard_Jean_Simulacres_et_simulation_1981.pdf.
- Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*, Stanford, Stanford University Press, 333 p. URL: https://monoskop.org/images/8/88/Bourdieu_Pierre_The_Logic_of_Practice_1990.pdf.
- Fanon, F. (2004) *The Wretched of the Earth*, New York, Grove Press, 311 p. URL: https://monoskop.org/images/6/6b/Fanon_Frantz_The_Wretched_of_the_Earth_1963.pdf.
- Habermas, J. (1984) *The Theory of Communicative Action*, vol. 1: *Reason and the Rationalization of Society*, Boston, Beacon Press, 325 p. URL: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/07/jurgen-habermas-theory-of-communicative-action-volume-1.pdf>.
- Ivanytska, B., Stoliarchuk, N., Shostak, V., Moskvych, O., & Aleksandrova, M. (2024) *Representation and diversity of Ukrainian culture in contemporary media: impact, challenges and prospects*, in: *Multidisciplinary Scientific Journal*, 6, e2024ss0225. DOI: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0225>.
- Mignolo, W. (2011) *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*, Durham, Duke University Press, 408 p. URL: <https://archive.org/details/darkersideofwest0000mign/page/n5/mode/2up>.
- Nora, P. (1984) *Les lieux de mémoire*, Paris, Gallimard, 662 p. URL: <https://archive.org/details/leslieuxdememoir0000nora>.
- Quijano, A. (2000) *Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America*, in: *Nepantla: Views from South*, 1(3), pp. 533–580. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/265445599_Coloniality_of_Power_Eurocentrism_and_Latin_America.
- Said, E. (1979) *Orientalism*, New York, Vintage Books, 368 p. URL: https://monoskop.org/images/4/4e/Said_Edward_Orientalism_1979.pdf.
- Spivak, G. (1988) *Can the Subaltern Speak?*, in: Nelson, C., & Grossberg, L. (eds.) *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana, University of Illinois Press, pp. 66–111. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/Can-the-subaltern-speak-by-Gayatri-Spivak.pdf>.
- Ukrainian Institute (2022) *Decolonising Art. Beyond the Obvious: video programme within the 59th International Art Exhibition “The Milk of Dreams”*, La Biennale di Venezia, Venice, Ukrainian Institute. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLYajOoO6tyBZWscOrv5lwPnHazzpWds-8>.
- Williams, R. (1983) *Culture and Society: 1780–1950*, New York, Columbia University Press, 430 p. URL: <https://archive.org/details/culturesociety17001850mbp/page/n19/mode/2up>.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Стаття прийнята 20.08.2025